

Universiteit
Leiden

The Netherlands

De wilde jeugd der assyriologie

Waerzeggers, C.

Citation

Waerzeggers, C. (2017). *De wilde jeugd der assyriologie*. Leiden: Universiteit Leiden. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/64324>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/64324>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Prof.dr. C. Waerzeggers

De wilde jeugd der assyriologie

Universiteit
Leiden

Bij ons leer je de wereld kennen

De wilde jeugd der assyriologie

Oratie uitgesproken door

Prof.dr. C. Waerzeggers

bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de

Assyriologie

aan de Universiteit Leiden

op vrijdag 1 december 2017

**Universiteit
Leiden**

*Mijnheer de Rector Magnificus, zeer gewaardeerde toehoorders,*¹

Wat moeten we in hemelsnaam met spijkerschrift? Misschien heeft u zich dat weleens afgevraagd. In dat geval staat u in een lange traditie. De eerste die deze vraag stelde was Cyrus de Grote van Perzië. Na zijn verovering van Babylon in 539 v.Chr. wou hij zo snel mogelijk in gesprek met de plaatselijke elite, maar hij bakte niets van hun ingewikkelde schrift. “Ik heb geen flauw idee hoe je een stylus moet hanteren”, gaf hij ruiterlijk toe, maar hij zag er wel het belang van in: wie spijkerschrift beheerst heeft toegang tot de wijsheid der goden, wist hij.¹

Dichter bij huis, in onze eigen tijd en in ons eigen Leiden, werd de nutsvraag al vroeg aan de assyriologie gesteld, voor het eerst in 1877. Dat was eigenlijk nog vóór er goed en wel sprake kon zijn van assyriologie. De leerstoel die ik vandaag mag aanvaarden bestond toen nog niet; die kwam er pas veertig jaar later. Sterker nog, in 1877 kon je bijna nergens ter wereld de spijkerschriftstudie professioneel beoefenen.² Toch stelde Cornelis Tiele, de eerste hoogleraar godsdienstgeschiedenis, zich dat jaar tijdens zijn lange inaugurele rede in hetzelfde Academieggebouw slechts één vraag, wat hebben we aan de assyriologie?³ Gelukkig was Tiele's oordeel positief, wat niet vanzelfsprekend was in die tijd. Het spijkerschrift was nog maar twintig jaar eerder ontcijferd en er hadden zich inmiddels evenveel kwakzalvers als serieuze geleerden mee beziggehouden. Tiele was zich bewust van de risico's die hij liep door zich met dit gezelschap te associëren. In zijn rede gaf hij toe dat de assyriologie weliswaar “door sommige wakkere mannen met gloeienden ijver [wordt] beoefend, [maar] door vele anderen met minachting [wordt] beschouwd”, erger nog, “men acht [de assyriologen] in 't geheel niet te vertrouwen”.⁴ Met dat laatste kon hij het enigszins eens zijn, maar toch zag vooral kansen. Tiele was onder de indruk van de ontdekkingen die assyriologen maakten over de vroegste geloofsovertuigingen van de mens en hij hoopte dat al die kennis ooit de universele essentie, het wezen, van religie zou prijsgeven.⁵

Tiele's enthousiasme voor het spijkerschrift had iets profetisch. Aan het einde van zijn leven ontropte de assyriologie zich tot één van de snelst groeiende gebieden van de geesteswetenschappen. De leerstoel in Breslau (1893) was één van de eersten, daarna volgden alle vooraanstaande universiteiten in Centraal- en West-Europa en al snel ook die in de Verenigde Staten.⁶ Leiden benoemde als eerste universiteit in de Lage Landen een ordinarius in 1918. Vervolgens kwam het vakgebied in Nederland tot grote bloei. Toen de voorganger van mijn voorganger, Klaas Veenhof, hier zijn rede uitsprak in 1982 was de assyriologie vertegenwoordigd in Groningen, Nijmegen, Utrecht en Amsterdam, aan de VU en de UvA.⁷

De razendsnelle groei van de spijkerschriftstudie bleef niet onopgemerkt. Al in 1909 sprak de befaamde Leidse arabist Christiaan Snouck Hurgronje van “de wilde jeugd der assyriologie”.⁸ Vandaag zal ik betogen dat de assyriologie intussen niet rustig oud is geworden, maar nog steeds wild en een beetje ontembaar is.

Ik zie de wenkbrauwen van sommige aanwezigen al de hoogte in schieten. Wild? Ontembaar? Bedreigd, zal je bedoelen; met uitsterven bedreigd! Dames en heren, ik sta hier vandaag deels voor een gehavend publiek. Er is geen vertrouwen meer in de toekomst van de assyriologie. Van al die investeringen uit de twintigste eeuw is niet veel over. Drie jaar geleden maakte Marten Stol voor het laatst de stand op. Hij eindigde zijn stuk met de sombere woorden: “Zo bestaat de assyriologie [in Nederland] nu alleen nog in Leiden en Amsterdam”.⁹ De ontredende ondertoon van deze slotzin is onmiskenbaar. Wat zal de toekomst brengen voor de spijkerschriftstudie? Het is een vraag die Stol niet stelt, of misschien niet durft te stellen.

Ik wil deze vraag vandaag maar eens op tafel leggen. We hoeven er niet bang voor te zijn of ons ervoor te schamen. Tiele's oratie laat zien dat de assyriologie al ter verantwoording werd geroepen vóór zij goed en wel bestond. Wel beloof ik u dat ik mij zal onthouden van al te veel waarzeggerij. Waar het vakgebied precies naartoe gaat, weet niemand. Maar er zijn een

aantal eigenschappen die moet geven en die het bespreken waard zijn, al is het maar om ervoor te zorgen dat wij straks goedgemutst op de receptie staan.

Eerst wil ik terugkomen op mijn eerdere uitspraak, dat de assyriologie nog steeds wild en een beetje ontembaar is. Ik bedoel dat namelijk niet alleen in positieve zin, in de zin van een vitaal en innovatief vakgebied; er is ook iets onbehoudens - sommigen zouden zeggen: roekeloos - in de manier waarop de assyriologie zich profileert in wetenschap en maatschappij. Ik zal die dubbelzinnigheden toelichten aan de hand van een concreet voorbeeld waar ik in mijn eigen onderzoek mee te maken heb.

Een spraakmakende tentoonstelling

In 2015 hield het *Bible Lands Museum* in Jeruzalem een grote tentoonstelling over de Babylonische ballingschap, "By the Rivers of Babylon". Op de poster was een poppetje te zien dat rustig mijmerend onder een palmboom bij de waterkant zit. De *Club Med*-achtige sfeer die dit tafereel opwekt was geen toeval. De centrale boodschap van de tentoonstelling luidde immers dat de ballingschap lang niet zo verschrikkelijk was als wij altijd dachten. Het bewijs voor dit nieuwe inzicht was te zien in het museum, waar de bezoeker een paar dozijn kleitabletten in schaars verlichte vitrines aantrof. Curator Filip Vukosavić lichtte toe dat dit het pas ontdekte archief van een familie Judese ballingen was.¹⁰ Deze familie had tijdens haar verblijf in Babylonië in de zesde eeuw v.Chr. haar transacties laten vastleggen op klei, in spijkerschrift, geheel conform de lokale rechtspraktijk. In het archief zitten bijvoorbeeld huuren koopcontracten, schuldnota's, betaalbewijzen en andere gangbare oorkonden. Drie generaties krijgen we zo in beeld, in schijnbaar alledaagse situaties zoals bij het huren van een ploegos, het lenen van zilver, het oogsten van dadels, of het verkopen van vis. Nooit eerder, zei Vukosavić, kwam het échte leven tijdens de ballingschap zo dichtbij. En wat ziet het er een stuk rooskleuriger uit dan we dachten! Deze familie paste zich aan, greep haar kansen en bouwde een comfortabel leven op. Toen de Perzen een einde maakten aan het Babylo-

nische rijk was de familie zo tevreden met haar situatie dat zij niet meer terugkeerde naar Jeruzalem. In een interview met een Amerikaanse nieuwszender onderstreepte de directeur van het museum het belang van deze vondst nog een keer: het is de meest opzienbarende ontdekking over de joodse geschiedenis sinds de Dode Zeerollen, zo stelde ze.¹¹

Pioniers in een open corpus

Wat u in dit museum met de Babylonische ballingschap ziet gebeuren is een typische dynamiek voor de assyriologie: nieuwe kleitabletten werpen onverwacht licht op een duister deel van de oude geschiedenis. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Klassieken of de Bijbelstudie, werkt de assyriologie met een open corpus. Er is geen vast omzoomd terrein van overgeleverde teksten waarbinnen haar wetenschap geschiedt. Het aantal ter beschikking staande spijkerschriftteksten is eindeloos, of praktisch eindeloos omdat het steeds verder uitdijt. Schattingen van wat er sinds de 19e eeuw aan kleitabletten uit de bodem van het Tweestromenland is gehaald zijn onmogelijk, maar het gaat zeker om een half miljoen. Het merendeel daarvan is nog onuitgegeven of zelfs ongecatalogiseerd. Jaarlijks komen er ook steeds nieuwe vondsten bij, zowel legale als illegale. Op de illegale kom ik nog terug.

Dit open corpus is een onuitputtelijke bron van innovatie en vitaliteit voor het vakgebied.¹² Een assyrioloog opereert in een wereld die zich nog aan het openbaren is. Voortdurend maken collega's nieuwe ontdekkingen, grote en kleine, tijdens opgravingen net zo goed als tijdens museum- en archiefonderzoek. Ik noem drie willekeurige voorbeelden van de afgelopen jaren, een kleine greep uit een lange lijst: in Iraaks Kurdistan kwam een nieuw fragment van het Gilgamesh epos aan het licht,¹³ in Tuşhan in Turkije werden sporen van nog onbekende talen gevonden,¹⁴ en uit Babylon in Irak kwam bewijs dat astronomen daar een complexe meetkundige berekening maakten.¹⁵ Elk van deze ontdekkingen leidt tot de nodige herzieningen in de letterkunde, taalkunde en wetenschapsgeschiedenis. De Newtoniaanse integraalrekening blijkt nu zijn voorloper in het oude Nabije Oosten te hebben en niet, zoals altijd gedacht, in

de Europese Middeleeuwen.¹⁶

Ook de kleitabletten die op de tentoonstelling in Jeruzalem te zien waren, zijn zo'n opzienbarende vondst. Zij stellen ons in staat een stuk van de geschiedenis te herschrijven. Om hun belang goed te kunnen begrijpen, moet ik eerst meer vertellen over de ballingschap en de stand van het onderzoek daaromtrent.

De Babylonische ballingschap

In de vroege zesde eeuw v.Chr. voerde het leger van de Babylonische koning Nebukadnessar tienduizenden mensen weg uit Jeruzalem en omgeving om hen te transporteren naar Babylonië. De deportaties gingen gepaard met de verwoesting van Salomo's tempel, de ondergang van het koningshuis van David, de ontworteling van Juda's maatschappij, de ineenstorting van haar economie, de herijking van de relatie tussen de geloofsgemeenschap en haar God, en de opkomst van nieuwe sociale omgangsvormen en instellingen.

Gezien de enorme impact van de ballingschap op alle aspecten van de Judese samenleving, is het verwonderlijk dat de Bijbel maar weinig aandacht besteedt aan de tijd die de ballingen doorbrachten in Babylonië. De auteurs van 2 Koningen, bijvoorbeeld, houden het voor gezien zodra de ballingen in 586 v.Chr. achter de einder van Jeruzalem verdwijnen.¹⁷ Ook Kronieken is kort van stof: Jeremia's zeventig sabbatsjaren gaan er in één zin voorbij.¹⁸ Af en toe horen we wel wat over het lot der ballingen in Babylonië. In Psalm 137 lezen we over hun hunke-ring naar huis en het trauma van de deportatie; Jeremia geeft hen het praktische advies er maar het beste van te maken; en één van hen, Ezechiël, vertelt over zijn visioen van een nieuwe tempel. Tussen trauma, aanvaarding en droom ligt echter een spectrum aan mogelijke ervaringen, die de Bijbel grotendeels onbesproken laat.

Er bestaat dan ook een eeuwenoud verlangen meer te weten te komen over de lotgevallen van de gedepoteerde Judeeërs. Hoe verging het hen in Babylonië? Al in de beginjaren van de assyriologie bleek dat spijkerschriftteksten enige uitkomst konden bieden. Tijdens hun gedwongen verblijf in Babylonië werden

Judese ballingen meerdere malen geregistreerd in kleitabletten van allerlei aard.¹⁹ Soms gebeurde dit min of meer toeval-lig, bijvoorbeeld wanneer een Judeeër als getuige andermans transactie bijwoonde. Andere keren waren Judeeërs juist het onderwerp van documentatie, zoals bijvoorbeeld in het paleis van Babylon waar Jojachin, de verbannen koning van Judah, als gijzelaar verbleef. Omdat het paleis rantsoenlijsten bijhield, weten we wat hij en zijn familie iedere maand zoal te eten kregen aan het hof van Nebukadnessar.²⁰

Al met al leverden dit soort teksten slechts een versnipperd beeld op van de ballingen in Babylonië; een geschiedenis van de Babylonische ballingschap kon je er niet mee schrijven. De nieuwe kleitabletten bieden die mogelijkheid nu wel. Hier verschijnen Judeeërs niet slechts tegen de achtergrond van andermans transacties of als object. Zij treden zelf op de voorgrond als protagonisten - handelend, ondernemend, sprekend - tientallen keren, een eeuw lang. De teksten zijn opgetekend in dorpen op de steppe ten zuidoosten van Babylon. Daar had het leger de Judeeërs na hun deportatie ondergebracht. Zij bouwden er huizen, legden er akkers en dadeltuinen aan, en brachten er hun kinderen groot. Eén van die dorpen heette Yahudu, letterlijk "Jeruzalem", een tweede of nieuw Jeruzalem in Babylonië, bestemd voor de ontheemden. Omwille van die naam kunnen we vermoeden dat het dorp de centrale plek van de Judese ballingschap was. "It was like hitting the jackpot", meldde Vukosavović bij persbureau Reuters.²¹ De ballingschap was altijd een zwart gat; nu staan we er plots middenin.

Een tijd van kansen

Het zal dan ook niet verbazen dat er veel belangstelling is voor dit nieuwe tekstcorpus. De tentoonstelling werd vanwege succes verlengd. De wetenschappelijke editie van de kleitabletten was vrijwel onmiddellijk uitverkocht. In amper drie jaar tijd verscheen een stortvloed aan artikelen, blogposts en krantenberichten over Yahudu. Talloze conferenties en lezingen zijn inmiddels gehouden of staan gepland. In Leiden promoveert later deze maand mijn student Tero Alstola op een studie over deze kleitabletten, de eerste van minstens drie die momenteel

in voorbereiding zijn.²² In een vakgebied dat zo wijsd en onbegrensd is als de assyriologie is zo'n concentratie van nijverheid zeer ongebruikelijk.

Het voornaamste nieuwe inzicht dat tot dusver uit deze studies naar voren komt is dat de ballingschap voor de slachtoffers lang niet zo somber was dan altijd gedacht. In Yahudu zien we sommige inwoners met enorme sommen zilver in de weer: een teken van sociale mobiliteit en succesvol ondernemerschap, zo luidt de conclusie. Judeeërs die gebruik maken van het spijkerschrift en het Babylonische rechtssysteem? Een teken van integratie en participatie! Wat altijd gezien en ervaren werd als een tijd van collectief trauma, wordt nu beschreven als een tijd van kansen.²³ Wie zich aanpaste kon een goed leven leiden. Door de enorme publicatiedrift nestelt deze zachte, zelfs optimistische, interpretatie van de ballingschap zich razendsnel als nieuwe consensus. Inmiddels weerklinkt de oproep om vanuit deze gedachte ook de bijbelboeken uit de exilische tijd opnieuw te bekijken. We kunnen nog jaren aan beschouwingen en publicaties verwachten.

Het moge duidelijk zijn dat de spijkerschriftstudie 140 jaar na Tiele's oratie nog steeds een bron van vernieuwing is, ook buiten het vakgebied. Toch wil ik enkele forse kanttekeningen bij het Yahudu-onderzoek plaatsen. Het legt de vinger op enkele structurele beperkingen waar de assyriologie doorheen moet breken om verder te groeien.

Erfgoedkwesities

Allereerst stel ik mij dezelfde vraag die iedere oplettende bezoeker van het *Bible Lands Museum* moet hebben gehad: waarom is er nergens informatie te vinden over de ontdekking van deze opzienbarende kleitabletten, niet in de tentoonstelling zelf, niet in de catalogus, en ook niet in de wetenschappelijke teksteditie? Dat komt omdat de tabletten niet tijdens een reguliere opgraving aan het licht kwamen. Ze zijn eigendom van een privé-verzamelaar die niet weet, of niet bekend wil maken, waar of wanneer ze zijn gevonden.²⁴ Radiostilte over de herkomst van antiquiteiten betekent meestal niet veel goeds. Inderdaad

moeten we ervan uitgaan dat de Yahudu-tabletten illegaal zijn opgegraven en verkocht.²⁵ Dat wil zeggen dat iedereen die zich met Yahudu bezighoudt (ook ik hier vandaag) zich reken-schap moet geven van de ethische vragen rond de publicatie en studie van gestolen erfgoed. Dragen we door bestudering niet bij aan de marktwaarde van deze tabletten? Verlenen we de verzamelaars van antiquiteiten, de aanjagers van de markt, niet legitimiteit en aanzien? En moedigen we zo de illegale handel, met al haar desastreuze gevolgen, niet verder aan? Of is de historische waarde van deze kleitabletten zó groot, en de invloed van het academische bedrijf op de markt zó minimaal, dat deze vragen slechts van secundair belang zijn? Ik ben aangekomen bij het roekeloze, de wilde haren, van de assyriologie.

Open wonde

In 2017 roept een bespreking van Iraaks erfgoed al snel beelden op van opzettelijke vernieling door IS. De zorgvuldig geënsce-neerde video's staan in het geheugen gegrift.²⁶ Maar hoe rampzalig de gemedialiseerde vernietiging van Mesopotamische monumenten ook is, Iraaks erfgoed wordt al decennia lang op talloze andere manieren bedreigd: door militaire operaties, door gebrek aan veiligheid en middelen, door de afbraak van bibliotheken en laboratoria, door terreur tegen de Iraakse bevolking, haar academische gemeenschap en erfgoedinstanties, enzovoorts.²⁷

De handel in antiquiteiten is een bijzonder schadelijke factor in de erfgoedcrisis omdat deze meestal rechtstreeks vanuit de sites, door roofopgravingen, wordt gevoed.²⁸ Dit levert niet alleen archeologisch onherroepelijke schade op, de criminele netwerken achter deze handel eisen ook hun humanitaire tol. Hoewel antiekroof in Irak eeuwenoud is, loopt de situatie de laatste vijftientig jaar, sinds de eerste Golfoorlog, herhaaldelijk uit de hand.²⁹ De ruïnes van ontelbare Mesopotamische steden zijn inmiddels afgegraven op zoek naar kleitabletten, cilinderzegels en andere verhandelbare objecten. Ondanks verscherpte regelgeving en internationale samenwerking blijft het notoir moeilijk om sites veilig te stellen en gestolen erfgoed te repatriëren. Daarom klinkt al enige tijd de oproep om vooral

de vraagzijde van de markt aan te pakken.³⁰ Plundering zou immers niet plaatsvinden als er vooral in Europa, de VS, Israël, de golfstaten en Japan geen verzamelaars klaarstonden om via tussenkomst van antiekhandelaars en veilinghuizen, of gewoon op Ebay, aanzienlijke bedragen te betalen voor deze illegale oudheden.

Het is juist aan deze zijde van de markt, de consumptiekant, dat de assyriologie intiem verstrengeld is geraakt met de erfgoedcrisis.³¹ Tienduizenden kleitabletten zijn door antiënkroof terecht gekomen in privé-verzamelingen. Veel assyriologen zien het als hun plicht om deze teksten te publiceren in samenwerking met de eigenaars.³² Zij motiveren deze beslissing vanuit het kleitablet als getuige van het verleden. Zou het tablet ongepubliceerd blijven, dan ondergaat het als het ware een tweede vernieling: eerst is het door plundering beroofd van zijn archeologische context, vervolgens gaat ook zijn historische informatie verloren doordat het ongedocumenteerd in een kluis of kast verdwijnt.³³

Archeologen en erfgoed specialisten wijzen er echter op dat een geplunderd kleitablet naast een erfenis uit het verleden ook iets anders is: roofwaar.³⁴ Door het kleitablet te bestuderen wordt de culturele waarde, en daarmee ook de marktprijs, verhoogd zodat assyriologen indirect bijdragen aan de markt en daarmee aan de verdere plundering van sites in Irak, een aantijging die door assyriologen dan weer als onterecht of zelfs grotesk wordt ervaren.³⁵

Hoe moeten we met dit dilemma omgaan? Ten eerste moeten we ons het debat meer toe-eigenen. Het vindt nu incidenteel en in de periferie plaats, wanneer de assyriologie ter verantwoording wordt geroepen van buitenaf. Daardoor zijn de meeste uitspraken over dit onderwerp defensief en zelfs verongelikt van toon. Het grijze gebied op het snijvlak tussen assyriologie en markt behoeft erkenning.³⁶ Ons werk staat niet los van maatschappij, markt of politiek. Zolang wij dit ontkennen zal de assyriologie van roekeloosheid beschuldigd blijven.³⁷ Omgekeerd negeren critici al te gemakkelijk de documentatieplicht die assyriologen voelen jegens de tienduizenden illegaal

verhandelde kleitabletten. Ieder stuk heeft zijn eigen verhaal te vertellen over het verleden, over mensen die duizenden jaren geleden leefden. Waar bevindt die waarde zich op het morele kompas?

Ten tweede moet dit debat zo breed mogelijk gevoerd worden binnen de assyriologie. Hier is een rol weggelegd voor de beroepsvereniging, de *International Association for Assyriology*. Afgelopen zomer begon zij een discussie over het onderwerp die hopelijk zal leiden tot de formulering van richtlijnen.³⁸ Wanneer is er bijvoorbeeld voldoende afstand tot de markt bereikt? Is dat nadat een tablet verhandeld is, in een publieke instelling in bewaring is gegeven, of gerepatrieerd is? Zulke kwesties zijn op dit moment uitsluitend de gewetensafweging van het individu.³⁹

Een idylle “by the rivers of Babylon”?

Mijn tweede kanttekening bij het Yahudu-onderzoek heeft te maken met de interpretatie van de ballingschap. Het valt op hoe emotioneel men reageert op de kleitabletten uit dit dorp. Onder de laatsten die vóór ons hun vingers over de klei lieten glijden waren de ballingen zelf, mensen wiens namen al 2500 jaar vergeten zijn. De recente tentoonstelling in het *Bible Lands Museum* buitte dit sentiment uit: door middel van maquettes, films en iPads werden de ballingen in hun dorp weer tot leven gewekt. De vrouwen zitten bij het kampvuur, de kinderen spelen in het riet, de eenden vliegen over, de mannen werken op het veld... een landelijke idylle “by the Rivers of Babylon”. Ten grondslag aan deze illusie ligt de aanname dat de tabletten het privé-archief zijn van één Judese familie: een zekere Ahiqam staat centraal, samen met zijn vader, broer en zoons. Zelfs zijn moeder en grootvader komen in beeld. Al deze mensen verschijnen in alledaagse situaties, waardoor we het gevoel krijgen dat dit de ongefilterde waarheid is - dat we de ballingschap bekijken door de ogen van de betrokkenen zelf.⁴⁰ Maar die directheid is bedrieglijk.

Laten we de bestaansreden van dit dorp niet uit het oog verliezen. Niet alleen de Judeeërs waren slachtoffer van deportatie

door het Babylonische leger; talloze gemeenschappen in Syrië en Palestina ondergingen hetzelfde lot. Deze acties waren enerzijds bedoeld als strafmaatregel voor ongehoorzaamheid jegens het rijk, maar anderzijds dienden zij een economisch doel dat voor de Babylonische staat zo mogelijk nog belangrijker was. Ten zuidoosten van Babylon lag een enorme vlakte die nog grotendeels onbebouwd was. Nebukadnessar had daar kans gezien om de landbouwproductie op te drijven. Daar was grote nood aan, want rond de oevers van de Eufraat had zich een intens verstedelijkt gebied gevormd.⁴¹ De lege steppe rondom Nippur was geschikt om in deze behoefte te voorzien, maar het ontbrak de staat aan mankracht om het gebied te ontwikkelen. De deportatie van tienduizenden mensen uit de Levant paste in dit ontwikkelingsplan.

Op de steppe kregen de nieuwkomers een eigen plek, vaak vernoemd naar hun stad van herkomst. Zo was er naast het “Yahudu” van de Judeeërs ook een Gaza, een Ashkelon, een Aleppo, enz.⁴² Dit waren echter niet de idyllische boerendorpen van de tentoonstelling, maar staatsboerderijen. Alles draaide om het produceren van goederen en arbeid ten behoeve van de staat. Rondom het dorp lagen keurig uitgemeten landbouwpercelen, één voor ieder huishouden. Tien huishoudens vormden samen een collectief. Dit concept werd eindeloos gerepliceerd. Het maakte de steppe ordelijk, overzichtelijk en bovenal productief. De opbrengsten gingen naar de staat in de vorm van pacht, belastingen en corvée-diensten.

De meeste kleitabletten uit Yahudu ontspringen aan dit staatsbelang. Ahiqam was een grootpachter die op de Judese staatsboerderij werkzaam was. Hij was zelf balling en stond dus met een been in zijn voorvaderlijke gemeenschap en met het andere in de directie. Dit moet een uitermate oncomfortabele positie zijn geweest. Toch wordt deze Ahiqam in de literatuur alom geportretteerd als entrepreneur, gedreven door eigen ondernemerszin en winstbejag. Ook het spijkerschrift zou hij uit ambitie hebben omarmd, om nog beter te kunnen concurreren, of om aanspraak te kunnen maken op het Babylonische recht, of simpelweg, om er sociaal op vooruit te gaan.⁴³

Maar de schrijvers die in Yahudu actief waren, waren geen freelancers en Ahiqam was geen ambitieuze klant. Geletterdheid in Yahudu was een staatsaangelegenheid, net zoals dat voor Ahiqam’s “business” het geval was. De schrijvers waren ambtenaren, stuk voor stuk Babyloniërs. In honderd jaar tijd pakte geen enkele Judeeër de stylus op om een contract te schrijven. Dat is zeer opmerkelijk omdat Babyloniërs daarin juist zeer zelfstandig waren: men kon prima z’n eigen kleitablet schrijven of dat van een buurman of familielid, zolang er maar getuigen waren. In Yahudu lag dat anders: het schrijverschap bleef daar voor de inwoners onbereikbaar omdat het een controlefunctie had.⁴⁴ Dit heeft verstrekende gevolgen voor de optimistische interpretatie van de ballingschap. Het is niet omdat sommige Judeeërs grote hoeveelheden zilver verhandelden dat zij een gemakkelijk of succesvol leven leidden; het is slechts een teken van de enorme opbrengsten die de staat uit de arbeid van de ballingen wist te genereren. Evenmin is het gebruik van spijkerschrift een teken van sociale integratie. Het archief is onderdeel van de machtsstructuur die de Judeeërs tot slachtoffer van de Babylonische staat had gemaakt. We zijn het deze mensen verschuldigd een kritische blik te behouden op deze artefacten en door filologisch onderzoek weerstand te bieden aan intuïtieve lezingen.

Ten oosten van Babylon

Mijn derde en laatste kanttekening brengt me terug bij het begin van mijn rede. Ooit was de assyriologie een van de snelst groeiende vakgebieden in de geesteswetenschappen. Waarom eigenlijk? In deze tijden van ogenschijnlijke krimp vergeten we ons dit weleens af te vragen, hoewel we uit deze geschiedenis een les kunnen leren voor de toekomst.

De krimp verklaart men in Nederland doorgaans als een effect van rendementsdenken en financieringsmodel, maar even fundamenteel is het wegvallen van de politieke en theologische kaders die het vakgebied ooit haar natuurlijke bestaansrecht gaven.⁴⁵ Mesopotamië was de “bakermat van onze bescha-

ving”. Zo zag Tiele het bijvoorbeeld al in 1877. Als prelude op Griekenland en als context van de Bijbel konden Sumer, Assur en Babylon op veel belangstelling rekenen. De fakkel van de beschaving zou ontstoken zijn in het Nabije Oosten en via Griekenland bij “ons” terechtgekomen zijn. Zo werd Mesopotamië sinds de 19e eeuw voor de kar van het Europese wonder gespannen.⁴⁶

Deze versie van de wereldgeschiedenis overtuigt steeds minder in een globaliserende wereld. Voor de assyriologie is deze mythe bovendien beperkend. Zij heeft ertoe geleid dat wij de impact, doorleving en relevantie van de Mesopotamische cultuur stelselmatig zoeken (en vinden) ten westen van Tigris en Eufraat, met name in Griekenland, Anatolië en de wereld van de Bijbel. De intensieve kruisbestuiving die sinds de vroegste tijd plaatsvond tussen Mesopotamië en Centraal- en Oost-Azië door verschillende vormen van direct en indirect contact is daarentegen grotendeels verwaarloosd. Het is inmiddels twintig jaar geleden dat Martin West's *East Face of Helicon* verscheen, over de oosterse invloeden op Griekenland,⁴⁷ maar de “East Face of Babylon” moet nog geschreven worden. Een open veld wacht op ons.

Dit éénrichtingsdenken beheerst ook het Yahudu-onderzoek. Het spreekt voor zich dat deze kleitabletten benaderd worden vanuit de Bijbel en de geschiedenis van het jodendom; die link is er en moet ook onderzocht worden. Maar die benadering is exclusief en beperkend. De tabletten vertellen niet alleen het verhaal van de Judese ballingen, van Ahiqam en zijn familie. Zij vertellen ook het verhaal van het Perzische rijk. Als je verder kijkt dan de etniciteit van Yahudu's ballingen, zie je hoe op de achtergrond een wereldrijk gestalte krijgt. De Perzen erfden Nebukadnessars megalomane landbouwproject op de steppe van Nippur en vormden het om tot de hoeksteen en het fundament van hun imperium, het eerste rijk dat Centraal-Azië eeuwenlang verbond met de Middellandse Zee, Arabië en Afrika. Die bijdrage van de Yahudu-tabletten aan de wereldgeschiedenis is volledig onopgemerkt gebleven door de exclusieve

focus op hun Bijbelse relevantie.

Vooruit!

Ik sluit af met woorden van hoop voor de assyriologie. Is er 140 jaar na Tiele nog toekomst voor de spijkerschriftstudie? Wie goed kijkt ziet ontwikkelingen die hoop geven. Omdat de kaders van vroeger veranderd zijn, moeten we niet te krampachtig vasthouden aan oude vormen.

Ten eerste heeft de assyriologie een bijdrage te leveren aan de grote vragen van onze samenlevingen. Martha Nussbaum benadrukte in haar boek *Not for Profit* het belang van wereldgeschiedenis (*global history*) voor de intellectuele en morele vorming van kritische en verdraagzame wereldburgers.⁴⁸

Mesopotamië is omwille van haar chronologische prioriteit een belangrijk moment in de diepe geschiedenis van de mensheid, bijvoorbeeld op het vlak van staatsvorming, literatuur, wetenschap en ideeën over vrijheid en burgerschap. Bovendien kan Mesopotamië door haar historische bijdrage en schatplichtigheid aan culturen over de volle breedte van Eurazië een bindende en integrerende werking hebben op complexe identiteitsprocessen in de multiculturele en geglobaliseerde samenlevingen van vandaag.

Ten tweede zie ik op academisch niveau een positieve ontwikkeling in de normalisering van de assyriologie. Het is vandaag niet vreemd meer om een expert op het vlak van Babylonische sterrenkunde of wiskunde aan te treffen in een departement voor wetenschapsgeschiedenis. De laatste jaren werden assyriologen benoemd in instituten van geschiedenis, kunst- en mediastudies, en zelfs klassieke talen. De studie van het oude Mesopotamië is niet langer een exotische uithoek van de geesteswetenschappen. De disciplinaire versplintering die dit met zich meebrengt zie ik niet als bedreiging maar juist als verankering van het vakgebied.

Ten derde maakt de assyriologie haar potentieel als groeisector van de humane wetenschap al in grote mate waar. Het vakgebied trekt veel onderzoeksgeld uit nationale en Europese

fondsen. Zonder twijfel zal de assyriologie dit soort subsidies blijven binnenhalen. De onuitputtelijkheid van het bronmateriaal, in combinatie met de plaats van Mesopotamië in de wereldgeschiedenis, vormt een aanzienlijke garantie voor vernieuwend onderzoek.

Voor al deze ontwikkelingen is een filologische opleiding zoals die in Leiden echter een essentiële spil en voorwaarde. Zonder onderwijs in de talen en schriften van het oude Mesopotamië is toegang tot het corpus, en de daarbij horende innovatie, niet mogelijk, of slechts op de meest oppervlakkige manier zoals het voorbeeld van Yahudu laat zien.

Dank

Tot slot richt ik het woord tot hen die ik dank verschuldigd ben. Allereerst wil ik de leden van het College van Bestuur, het Faculteitsbestuur en het Leiden University Institute for Area Studies (LIAS) bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik ben mij zeer bewust van de investering die deze leerstoel met zich meebrengt en ik ervaar de verantwoordelijkheid dan ook evenredig. Dankzij Maghiel van Crevel waagde ik in 2012 een enigszins roekeloze sprong over het Kanaal, maar de landing was zacht.

Het is een grote eer om mijn oratie te mogen uitspreken in aanwezigheid van twee van mijn voorgangers. Hooggeleerden, Van Soldt en Veenhof, u werpt lange schaduwen! Ik beloof dat ik goed zal zorgen voor uw erfenis. Mijn taak is de assyriologie in Leiden, in haar volle breedte, door te geven aan de volgende generatie. Het Sumerisch, Hettitisch en Akkadisch blijven de fundamentele driepoot onder onze studietafel. Samen met het NINO is dit een stabiele basis voor de toekomst. Wilfred, jouw opoffering van de laatste vijf jaar heeft de continuering van deze leerstoel mogelijk gemaakt; ik ben daar zeer dankbaar voor.

Mijn gewaardeerde collega's Jan Gerrit Dercksen, Bram Jagersma, Cale Johnson en Willemijn Waal: dankzij jullie opereert de Leidse assyriologie aan de top van het vakgebied, in onder-

zoek en onderwijs. Het is een groot genoegen om met jullie te mogen samenwerken iedere dag. Verder wil ik de collega's van egyptologie, Hebreeuws-Aramees, en klassieke talen (GLTC) bedanken voor de prettige samenwerking, met name in het onderwijs.

Zeergeleerde Van Driel, ik spreek u aan alsof u er nog bent. In 2002 verloor de studie van het Nieuw-Babylonisch haar ijkpunt. Van u leerde ik alles in de assyriologie dat van belang is. Ik zet uw werk voort en geef het door zo goed ik kan.

Hooggeleerde Jursa, dear Michael, thank you for years of support; I would not have been here without your encouragement and I am grateful that you made time to be here today.

Hooggeleerde Van der Spek, beste Bert, jij bent de beste baas en collega ter wereld; er zouden er meer van jou moeten zijn.

Beste studenten, dear students: you have endured my Flutch (Flemish-Dutch) long enough. I do not envy today's youth who are forced to think about their CV's and future jobs before they have their first beer in a pub. At the beginning of my lecture I said that I can't predict the future of the field, but that was a lie: the future is sitting right in front of me. All of you made the brave decision to swim against the tide and follow your hearts. You came not only from all over the Netherlands, but from around Europe, Japan, China and other places to study cuneiform in Leiden. I encourage you to kick against the foundations of the field, to revolutionize it, and to transform it as much as you need to; don't be afraid of change.

Dear members of my current and previous ERC projects, my dream teams! Tero Alstola, Nicky van de Beek, Melanie Gross, Ivo Martins, Maarja Seire, Jason Silverman, Rieneke Sonneveld, Bastian Still, Jonathan Stökl, Anne-Mareike Wetter, and Uzume Wijnsma, I learn(t) a lot from you every day!

Liefste familie, het is een logistiek wonder dat jullie er allemaal

bij zijn vandaag; het doet me veel plezier, ook al heb ik, zoals jullie weten, een hekel aan lezingen. Mamie en papie, ik weet niet wat jullie dachten toen ik op m'n zeventiende verkondigde dat ik assyriologie ging studeren in Gent. In ieder geval hebben jullie mij altijd gesteund, al betekende het wel dat jullie uiteindelijk ook het derde kind aan het buitenland zijn kwijtgeraakt. Gelukkig is dit buitenland niet zo ver. Ik krijg hier vaak genoeg te horen dat Vlaanderen eigenlijk bij Nederland hoort.

Mark en Floris, door jullie humor, geduld en liefde gaat het thuis meestal nog net goed. Ik licht dit toe met een anekdote. Floris, toen we deze zomer in Frankrijk naar het prehistorische mammoetenpark reden botste ik in volle vaart met jou achterin tegen een stoeprand omdat ik aan de oratie zat te denken. Gelukkig bleef het bij een spectaculaire klapband. Sindsdien houd jij me goed bij de les: "Blokken!" roep je telkens wanneer mijn gedachten weer eens afdwalen. Maar dat is nu achter de rug; het is weer veilig in huis en we kunnen met z'n drietjes weer leuke dingen gaan doen.

Ik heb gezegd.

Noten

- * Ik ben dank verschuldigd aan Nicky van de Beek en Mark Heerink voor hun inspiratie en steun bij het schrijven van deze oratie. Ook Marten Stol wil ik bedanken om zijn archief met betrekking tot de geschiedenis van de Nederlandse assyriologie ter beschikking te stellen.
- 1 Dit staat te lezen in het “Smaadschrift tegen Nabonidus”, een literair historisch werk dat niet lang na de verovering van Babylon in 539 v.Chr. werd geschreven. De passage waarin Cyrus zijn onkunde opbiecht is altijd verkeerd begrepen. Tot nu worden deze woorden steeds toegedicht aan Nabonidus, Cyrus’ voorganger, aartsvijand en tegenpool. Ongeletterdheid zou dan één van de vele zonden zijn waaraan deze laatste en slechtste der Babylonische vorsten zich schuldig heeft gemaakt. Het Smaadschrift tegen Nabonidus is in zijn geheel aan herziening toe. Ik maakte een eerste stap in die richting (‘Very Cordially Hated in Babylonia? Zēria and Rēmūt in the Verse Account’, *Alt-orientalische Forschungen* 39/2 [2012], 316-320) maar ging daarbij niet ver genoeg.
- 2 Julius Oppert was enkele jaren eerder benoemd als hoogleraar in de assyriologie aan het Collège de France. Eberhard Schrader werd in 1875 in Berlijn benoemd op een leerstoel in de algemene Oriëntalistiek; hoewel deze leerstoel niet geormerkt was voor de assyriologie, bood hij toch hoofdzakelijk colleges met die inhoud aan. Eerder had hij dat ook al gedaan in Jena. Eén van zijn oudstudenten, Friedrich Delitzsch, ontving in 1874 in Leipzig de allereerste habilitatie in de assyriologie, en in 1877 (het jaar van Tiele’s oratie) kreeg Delitzsch daar ook de eerste bijzondere leerstoel in de assyriologie. Daarmee begon de assyriologie zich in het academische landschap te verankeren precies in het jaar dat Tiele zijn openbare les in Leiden aan deze studie wijdde. Zie Johannes Renger, ‘Die Geschichte der Altorientalistik und der vorderasiatischen Archäologie in Berlin von 1875 bis 1945’, in W. Arenhövel and C. Schreiber (eds), *Berlin und die Antike: Architektur, Kunstgewerbe, Malerei, Skulptur, Theater und Wissenschaft vom 16. Jahrhundert bis heute* (Berlin: Deutsches Archäologisches Institut, 1979), 151-192 (151-3).
- 3 C. P. Tiele, *De vrucht der assyriologie voor de vergelijkende geschiedenis der godsdiensten* (Amsterdam: P.N. van Kampen, 1877). Overigens vond Tiele zelf niet dat zijn rede lang was. Bemoedigend verzekerde hij zijn toehoorders: “[Mijn rede] heeft éene, voor u troostrijke, deugd: zij zal niet lang zijn.” (p. 7).
- 4 Tiele, *De vrucht der assyriologie*, 6, 23.
- 5 Arie L. Molendijk, ‘Cornelis Petrus Tiele, godsdienstwetenschapper, theoloog, letterkundige’, in Hans van den Breevaart, Gerard Wiegers en Arie L. Molendijk (uitg.), *Religie in de academische arena: leven en werk van C.P. Tiele (1830-1902)* (Leiden: Universiteitsbibliotheek Leiden, 2002), 7-21 (19).
- 6 Sabine Mangold, *Eine “weltbürgerliche Wissenschaft”: Die deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert* (Stuttgart: Franz Steiner, 2004), 164-167.
- 7 Klaas R. Veenhof, *Spijkerschriftarchieven* (Leiden: Brill, 1982); Marten Stol, ‘De assyriologie in Nederland’, in O.E. Kaper en J.G. Dercksen (uitg.), *Waar de geschiedenis begon: Nederlandse onderzoekers in de ban van spijkerschrift, hiërogliefen, en aardewerk. Uitgave naar aanleiding van het 75-jarig bestaan van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 1939-2014* (Leiden: NINO, 2014), 30-38.
- 8 Christiaan Snouck Hurgronje, *KNAW Jaarboek 1909*, 135. Ik ben Marten Stol dankbaar voor de referentie.
- 9 Stol, ‘De assyriologie in Nederland’, 38.
- 10 Filip Vukosavović, *By the Rivers of Babylon: The Story of the Babylonian Exile* (Jerusalem: Bible Lands Museum, 2015), 12-13. De wetenschappelijke uitgave duidt deze kleitabletten eveneens als archiefstukken van Judese ballingen in Babylonië, zie Laurie E. Pearce and Cornelia Wunsch, *Documents of Judean Exiles and West Semites in Babylonia in the Collection of David Sofer* (Cornell University Studies in Assyriology and Sumerology 28; Bethesda: CDL Press, 2014), 9.

- 11 CBN News, 25 maart 2015. Het nieuwsbericht kan online bekeken worden (https://www.youtube.com/watch?v=etgvXYh7_YE). De vergelijking met de Dode Zeerollen is wel vaker gemaakt, bijvoorbeeld in een artikel van Nir Hasson voor Haaretz ('Ancient Tablets Disclose Jewish' Exiles Life in Babylonia: 2,500-years-old said to be the most important ancient Jewish archive since the discovery of the Dead Sea Scrolls', 29 januari 2015).
- 12 Seth Richardson ('Mesopotamian Political History: The Perversities', *Journal of Ancient Near Eastern History* 1/1 [2014], 61-93 [63]) wijst erop dat het open corpus ook een hinderlijk effect heeft op de ontwikkeling van de assyriologie: onderzoekers zijn geneigd zich te laten leiden door het enigszins willekeurige ontsluitingsproces van het corpus, in plaats van door doelgerichte historische vragen.
- 13 F.N.H. al-Rawi and A.R. George, 'Back to the Cedar Forest: The Beginning and End of Tablet V of the Standard Babylonian Gilgameš Epic', *Journal of Cuneiform Studies* 66 (2014), 69–90.
- 14 John MacGinnis, 'Evidence for a Peripheral Language in a Neo-Assyrian Tablet from the Governor's Palace in Tušhan', *Journal of Near Eastern Studies* 71 (2012), 13-19.
- 15 Mathieu Ossendrijver, 'Ancient Babylonian astronomers calculated Jupiter's position from the area under a time-velocity graph', *Science* 351 (2016), 482-484.
- 16 Mathieu Ossendrijver, 'Geometrie in de Babylonische sterrenkunde', *Phoenix* 62/2 (2016), 42-49.
- 17 Enkel de nasleep van de tweede ballingschap - de verwoesting van de tempel, de terechtstellingen in Ribla en de moord op Gedalja - kan hun interesse nog wekken, alsmede de vrijlating van Jojachin uit de gevangenis van Babel (2 Koningen 25: 13-30).
- 18 2 Kronieken 36: 20.
- 19 Ran Zadok, *The Earliest Diaspora: Israelites and Judeans in Pre-Hellenistic Mesopotamia* (Tel Aviv: The Diaspora Research Institute, 2002).
- 20 Ernst Weidner, 'Jojachin, König von Juda, in babylonischen Keilschrifttexten', in *Mélanges syriens offerts à monsieur René Dussaud, secrétaire perpétuel de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, par ses amis et ses élèves. Tome II* (Paris: Geuthner, 1939), 923-935.
- 21 Luke Baker, 'Ancient tablets reveal life of Jews in Nebuchadnezzar's Babylon', Reuters entertainment news, February 3, 2015 <<https://uk.reuters.com/article/uk-israel-archaeology-babylon/ancient-tablets-reveal-life-of-jews-in-nebuchadnezzars-babylon-idUKKBN-0L71EU20150203>>, bezocht op 17 november 2017.
- 22 Tero Alstola, *Judeans in Babylonia: A Study of Deportees in the Sixth and Fifth Centuries BCE* (PhD Dissertation Leiden University, 2017). Daarnaast werken Peter Zilberg (Hebrew University of Jerusalem) en David Danzig (New York University) op het Yahudu-archief in het kader van hun proefschriften. Voor Rieneke Sonneveld (Leiden) is het archief een belangrijke bron in haar proefschrift over Aramese bijschriften op spijkerschriftteksten.
- 23 Angelika Berlejung, 'Social Climbing in the Babylonian Exile', in A. Berlejung, M. A. Maeir and A. Schüle (eds), *Wandering Arameans: Arameans Outside Palestine* (Leipziger Altorientalische Studien 5; Wiesbaden: Harrassowitz, 2017), 101–124. Laurie E. Pearce, 'How Bad was the Babylonian Exile?', *Biblical Archaeology Review*; over haar artikel zegt de *Bible History Daily*: "life in Babylon was actually pretty good for many of the Judahite deportees".
- 24 Verschillende persberichten meldden dat David Sofer de tabletten weliswaar recent in bezit kreeg, maar dat zij al sinds de jaren '70 op de markt zouden zijn (bv. <https://www.haaretz.com/haaretz-labels/power/1.624042>), hetgeen onwaarschijnlijk is.
- 25 Caroline Waerzeggers, 'Review article of Laurie E. Pearce and Cornelia Wunsch, *Documents of Judean Exiles and West Semites in Babylonia in the Collection of David Sofer* [CUSAS 28; Bethesda: CDL Press, 2014]', *STRATA* 33 (2015), 179-194.
- 26 Ömür Harmanşah, 'ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media', *Near Eastern Archaeology* 78/3 (2015), 170-177.

- 27 Peter Stone and Joanne Farchakh-Bajjaljy (eds), *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq* (Woodbridge: Boydell Press, 2008); Eleanor Robson, 'Modern War, Ancient Casualties', *Times Literary Supplement*, 26 March 2015.
- 28 Neil J. Brodie, 'The Plunder of Iraq's Archaeological Heritage, 1991-2005, and the London Antiquities Market', in N.J. Brodie et al (eds), *Archaeology, Cultural Heritage and the Antiquities Trade* (Gainesville: University Press of Florida, 2006), 206-226; Lawrence Rothfield, *The Rape of Mesopotamia: Behind the Looting of the Iraq Museum* (Chicago: University of Chicago Press, 2009), 15-19.
- 29 Oscar White Muscarella, 'The Antiquities Trade and the Destruction of Ancient Near Eastern Cultures', in D.T. Potts (ed.), *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East* (Oxford: Wiley-Blackwell, 2012), 107-124.
- 30 Ricardo J. Elia, 'Looting, Collecting, and the Destruction of Archaeological Resources', *Nonrenewable Resources* 6/2 (1997), 85-98; Neil Brodie, 'Syria and Its Regional Neighbors: A Case of Cultural Property Protection Policy Failure?', *International Journal of Cultural Property* 22 (2015), 317-335.
- 31 Neil Brodie, 'The Antiquities Market: It's All in a Price', *Heritage and Society* 7/1 (2014), 32-46; *ibid.*, 'Consensual Relations? Academic Involvement in the Illegal Trade of Ancient Manuscripts', in S. Mackenzie and P. Green (eds), *Criminology and Archaeology: Studies in Looted Antiquities* (Oxford: Hart, 2009), 41-58.
- 32 De *Cornell University Studies in Assyriology and Sumero-logy* bestaat voornamelijk uit tekstedities van tabletten in dit soort collecties; er zijn 35 volumes verschenen sinds 2007.
- 33 Rients de Boer gaf in zijn opiniestuk 'Ook geroofd erfgoed moet je bestuderen' (Volkskrant, 27 juli 2015) de in de assyriologie gangbare argumenten.
- 34 Neil Brodie, 'The Antiquities Market: It's All in a Price', *Heritage and Society* 7/1 (2014), 32-46; *ibid.*, 'Consensual Relations? Academic Involvement in the Illegal Trade of Ancient Manuscripts', in S. Mackenzie and P. Green (eds), *Criminology and Archaeology: Studies in Looted Antiquities* (Oxford: Hart, 2009), 41-58.
- 35 Aage Westenholz en David Owen reageren hier het scherpst op. Westenholz, 'Illicit cuneiform tablets: heirlooms or stolen goods?', in A. Kleinerman and J.M. Sasson (eds., *Why Should Someone Who Knows Something Conceal It? Cuneiform Studies in Honor of David I. Owen on his 70th Birthday* (Bethesda: CDL Press, 2010), 257-266. Owen, 'Censoring Knowledge: The Case for the Publication of Unprovenanced Cuneiform Tablets', in J. Cuno (ed.), *Whose Culture? The Promise of Museums and the Debate Over Antiquities* (Princeton: Princeton University Press, 2009), 125-142.
- 36 Patty Gerstenblith, 'Do Restrictions on Publication of Undocumented Texts Promote Legitimacy?', in M.M. Kersel and M. Rutz (eds), *Archaeologies of Text: Archaeology, Technology and Ethics* (Oxford: Oxbow, 2014), 214-226.
- 37 Neil Brodie and Colin Renfrew, 'Looting and the World's Archaeological Heritage: The Inadequate Response', *Annual Review of Anthropology* 34/3 (2005), 343-361.
- 38 Marc Lebeau and Cécile Michel, 'An Open Discussion on an Ethics Charter for Near Eastern Archaeology and Assyriology' (with contributions by Steven Garfinkle); panel at the 63rd Rencontre Assyriologique Internationale in Marburg, 25 July 2017. De IAA (International Association for Assyriology) zal deze discussie in 2017-2018 verder zetten via een online discussieplatform.
- 39 Naar mijn huidige inzicht is de tweede drempel een goede middenweg.
- 40 De metafoer van het archief als venster op het verleden is wijdverspreid in het Yahudu onderzoek, bijvoorbeeld: Cornelia Wunsch, 'Glimpses on the Lives of Deportees in Rural Babylonia', in A. Berlejung and M.P. Streck (eds), *Arameans, Chaldeans, and Arabs in Babylonia and Palestine in the First Millennium B.C.* (Leipziger Altorientalistische Studien 3; Wiesbaden: Harrassowitz), 247-260.

- 41 Michael Jursa, *Aspects of the Economic History of Babylonia in the First Millennium BC: Economic Geography, Economic Mentalities, Agriculture, the Use of Money and the Problem of Economic Growth* (Alter Orient und Altes Testament 377; Münster: Ugarit-Verlag, 2010).
- 42 Israel Eph'al, 'The Western Minorities in Babylonia in the 6th and 5th Centuries B.C.: Maintenance and Cohesion', *OrNS* 47 (1978), 74-90; Muhammad A. Dandamaev, 'Twin Towns and Ethnic Minorities in First Millennium Babylonia', in R. Rollinger and C. Ulf (eds), *Commerce and Monetary Systems in the Ancient World: Means of Transmission and Cultural Interaction* (Melammu Symposia 5; Oriens et Occidens 6; Munich: Franz Steiner, 2004), 137-151.
- 43 Zie bv. Kathleen Abraham, 'The Reconstruction of Jewish Communities in the Persian Empire: The Āl-Yahūdu Clay Tablets', in H. Segev and A. Schor (eds), *Light and Shadows - The Catalog. The Story of Iran and the Jews* (Tel Aviv: Beit Hatfutsot, 2011), 264-261(sic).
- 44 Waerzeggers, 'Review article'; *ibid.*, 'Cuneiform Writing and Control in the Community of Yahudu' (SBL meeting 2016, San Antonio), van deze lezing is een artikel in voorbereiding. Zie ook Johannes Hackl, 'Babylonian scribal practices in rural contexts: a linguistic survey of the Documents of Judean Exiles and West Semites in Babylonia (CUSAS 28 and BaAr 6)', in A. Berlejung, M.A. Maeir and A. Schüle (eds), *Wandering Arameans: Arameans Outside Palestine* (Leipziger Altorientalische Studien 5; Wiesbaden: Harrassowitz, 2017), 125-140.
- 45 Suzanne L. Marchand, *German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship* (Washington and New York: German Historical Institute and Cambridge University Press, 2009); Ursula Wokoeck, *German Orientalism: The study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945* (London and New York: Routledge, 2009).
- 46 James M. Blaut, *The Colonizer's Model of the World: Geographical Diffusionism and Eurocentric History* (New York and London: Guilford Press, 1992).
- 47 Martin L. West, *The East face of Helicon: West Asiatic elements in Greek poetry and myth* (Oxford: Clarendon Press, 1997).
- 48 Martha C. Nussbaum, *Not for profit: why democracy needs the humanities* (Princeton: Princeton University Press, 2010).

PROF.DR. C. WAERZEGGERS

- 2017-heden ERC Consolidator grant
- 2012-2016 Universitair (hoofd)docent assyriologie, Universiteit Leiden
- 2010-2012 Lecturer in Ancient Near Eastern History, University College London
- 2009-2015 ERC Starting grant
- 2006-2010 Universitair docent, Oudheidkunde, Vrije Universiteit Amsterdam
- 2004-2006 post-doctoraal onderzoek (FWF), Universität Wien
- 2003-2004 post-doctoraal onderzoek (FWF, PI M. Jursa), Universität Wien
- 2002-2003 post-doctoraal onderzoek (BOF), Universiteit Gent
- 2001 Promotie, Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, Universiteit Gent
- 1997 Licentiaat Talen en Culturen van het Oude Nabije Oosten, Universiteit Gent
- 1995 Kandidaat Talen en Culturen van het Oude Nabije Oosten, Universiteit Gent

Universiteit
Leiden